

14. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Чернігівська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 780 с.

Рига Д.В. Средние учебные заведения Чернигова в 20–30-х годах XX века

В статье идёт речь о ликвидации гимназического образования в Чернигове в 1919 году, о создании новой системы среднего образования и функционирования средних учебных заведений города в 20–30-х годах XX века.

Ключевые слова: ликвидация, Черниговская классическая мужская гимназия, средние учебные заведения, система образования.

Ryha D.V. Secondary schools of Chernihiv in the 20–30th years of XX century

The article deals with the elimination of gymnasium education in Chernihiv in 1919, and the creation of a new system of secondary education and the functioning of secondary schools in the city of Chernihiv in the 20–30th years of the XX century.

Key words: liquidation of the Chernihiv classical male gymnasium, secondary schools, education system.

10.02.2018 р.

УДК 378 (477.51) «1921/1930»

С.В. Пої

РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ ПРИ НІЖИНЬСЬКОМУ ІНСТИТУТІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОТЯГОМ 1921–1930-х РР.

В статті охарактеризовані основні особливості виникнення та функціонування робітничо-селянського факультету Ніжинського ІНО, структурні перетворення, також проаналізовано студентський та викладацький склад.

Ключові слова: робітничо-селянський факультет, Ніжинський інститут народної освіти, вечірній народний університету імені Т. Шевченка.

Актуальність даного дослідження пов'язана з тим, що в сучасних умовах розвитку демократичної України все більшої значимості набуває історичний досвід в галузі освіти. Особливий інтерес викликає проблема створення та становлення робітничої освіти у 20–30-х рр. ХХ ст. як в Україні, так і в СРСР.

Дана проблема є малодослідженою в історичній літературі, незважаючи на те, що вона прямо чи опосередковано ставала предметом досліджень багатьох вітчизняних істориків. На сучасному етапі їй присвячено недостатньо уваги. Серед найбільш вагомих праць виділимо роботу С. Сірополка [16] та Г. Шевчука [19], які одними з перших зробили спробу виважено, на основі документальних даних, показати причини, методи і наслідки реформування народної освіти в радянській Україні. Серед сучасних дослідників варто відзначити

роботи В. Майбороди [12], Л. Сігаєвої [15] та С. Тарнавської [17], в яких коротко охарактеризовано напрями і форми зміни в системі навчання Ніжинського інституту народної освіти та робітничо-селянського факультету при ньому. До того ж у даних розвідках подана характеристика директивних матеріалів, присвячених досліджуваній проблематиці.

Джерелами з вивченням даного питання можуть слугувати спогади колишніх студентів Г.В. Носача «Перші кроки Ніжинського робітфаку» [13] та В.А. Шевченка «Так гартувалась інтелігенція» [18], які присвячені відкриттю Ніжинського робітничо-селянського факультету і подають характеристику матеріальних умов студентства та структурних перетворень, що відбувались на факультеті.

Слід відзначити, що в основу реформи вищої школи було покладено завдання «дати кваліфікованих фахівців». Влада ставила цілком прагматичну мету – отримати спеціалізовані кадри, в першу чергу, для відбудови народного господарства, а в майбутньому – втілити в життя грандіозні плани радянського керівництва. Була ще одна мета освітньої реформи, про яку відверто сповіщали керівники держави, – «радянська наукових установ і культурно-освітніх закладів. Їй мали сприяти різноманітні реорганізації, що в результаті призвело до встановлення більш щільного контролю над ними з боку держави.

Ще з самого початку становлення нової радянської трудової школи невідкладним завданням стало розроблення і впровадження нової системи педагогічної освіти, встановлення знань і навиків, які необхідно дати студентам педагогічних навчальних закладів, з'ясування контингенту студентів і викладачів. Друга Всеукраїнська нарада з питань народної освіти, що відбулася в серпні 1920 р., затвердила систему педагогічної освіти в Українській РСР. Вона ґрунтувалась на тому, що на педагогічній роботі (як у початковій, так і в семирічній школах) повинні працювати вчителі з вищою освітою. Наркомос України неодноразово підкреслював, що кваліфікація сучасного педагога повинна бути вищою. У відповідності з цією настановою на Україні були створені педагогічні навчальні заклади двох основних типів – технікуми та інститути народної освіти (ІНО), переважно в складі двох факультетів: соціального виховання та робітничого. Для реалізації цього завдання при нових ВНЗ організовували робітничі факультети [17, с. 32].

Згідно з урядовим декретом «Про робітничі факультети» від 1920 р., останні мали здійснювати підготовку до вступу абітурієнтів на навчання у вищі навчальні заклади, насамперед, активних, стійких у політичному відношенні на користь радянській владі і комуністичній партії робітників, які не мали відповідної освітньої підготовки [16, с. 89].

В Україні перший робітничий факультет було організовано у 1920 р. в Одесі, а в наступному році в різних містах України уже діяло 13 таких курсів. Перші робітфаки,

створені при вишах, пізніше відокремились і підпорядковувались відповідним відомствам. Діяльністю робітфаків керував відповідний відділ у Комісаріаті освіти.

За умов цілковитої відсутності коштів у бюджеті та важкого матеріального стану Головпрофосвіта постановила у 1921 р. відкрити одночасно 12 робфаків на 2 тисячі 400 чоловік [12, с. 114]. Курс навчання на денних робітфаках становив два роки, на вечірніх – три. За словами Я. Ряппо, такі короткі терміни було встановлено для того, щоб до робітфаків надсилали не малописьменних, а висококваліфікованих і свідомих студентів. Однак, зазначав заступник наркома, цю лінію комплектування не було витримано, часто до робітфаків командували неписьменних, а, отже, термін їхнього навчання тривав 3–4 роки [17, с. 32].

Перед цими факультетами було поставлено два головних завдання: швидко, без відриву від виробництва, готувати робітників та селян до вищої школи, одночасно пролетаризуючи її. Якщо упродовж перших двох років робфаки відкривались тільки при індустріальних та сільськогосподарських вузах, то вже 1922/23 н. р. було відкрито підготовчі курси при педагогічних, соціально-економічних та медичних вузах. На 1925/26 н. р. в Україні нараховувалось 26 робітничих факультетів. Педагогічна преса того часу широко популяризувала процес заснування та розвитку робітничої освіти [15, с. 145–150].

Стосовно вищої школи в м. Ніжині, то перші ключові перетворення в цьому напрямку відбулися ще в 1919 р. До них можна віднести відкриття вечірнього народного університету імені Т. Шевченка. Навчання в ньому розпочалося в лютому 1920 р. Університет мав такі факультети: історичний, соціально і політико-економічних наук, природничо-математичний, факультет прикладних знань. Також створювався новий, підготовчий, факультет, що готував до навчання в університеті [18, с. 4].

Ще в листопаді 1920 р. радянський уряд видав постанову про створення робітничо-селянських факультетів: «Основним завданням робітничого факультету», – говорилося у постанові раднаркому, – «є широке залучення пролетарських і селянських мас в стіни вищої школи» [11, 26 арк.].

Виконуючи цю постанову, 10 жовтня на засіданні виконкому М.П. Данчевський подав інформацію про роботу комісії і зачитав наказ «Относительно рабоче-крестьянского факультета в Киеве и учебного плана этого факультета» як зразок існуючих робітничо-селянських факультетів і запропонував відкрити при Ніжинському Українському народному університеті робітничо-селянський факультет, на що виконком ухвалив: «Факультет этот открыть немедленно, о чём сделать соответствующую публикацию». На засіданні виконкому 31 жовтня того ж року був розглянутий та прийнятий в остаточній редакції план робітничо-селянського факультету (підготовчого), виготовлений комісією спеціалістів по окремим предметам під керівництвом М.П. Данчевського на основі учбового плану Київського робітничо-селян-

ського факультету. Його завідувачем на засіданні виконкому від 31 жовтня 1920 р. було обрано М.П. Данчевського з дорученням йому організації факультету, пошуку лекторів та рекомендації їх виконкому (протокол виконкому ч. 7.).

Президіум факультету по одержанні повноважень негайно приступив до втілення в життя всіх планів по організації факультету. Спочатку було складено положення про робітничо-селянський факультет Ніжинського Українського народного університету ім. Т.Г. Шевченка, де було зазначено: «Факультет закладається з метою піднесення культурного рівня працюючих, розвитку їх класової свідомості і практичних знань та навиків, щоб дати пролетарській молоді загальну освіту на підставі наукового розвитку, ставлячи собі за мету такі завдання: а) дати елементи суспільно-політичних знань на підставі революційного марксизму; б) дати закінчену загальну освіту та підготовку до вступу у вищі школи». Далі були закріплені лектори на всі триместри, на які поділялась академічна праця на факультеті. Вони були зорганізовані в предметні комісії, під керівництвом завідуючого створили навчальний, який повинен був охопити цілу низку математичних, природничих, соціальних та мовних знань.

15 листопада 1920 р. при Ніжинському Українському народному університеті був відкритий робітничо-селянський факультет. 26 грудня 1921 р. було вперше підняте питання про прилучення Робітфаку до Ніжинського ІНО і передане на розгляд до повітнаркому, котрий визнав це несвоєчасним та відхилив його (засідання повітнаркому від 13.01.1921 р.).

Згодом 15 червня 1921 р. свою діяльність припинив Ніжинський Український народний університет ім. Т.Г. Шевченка, натомість, робітничий факультет був залишений в тому ж вигляді, що і раніше (протокол засідання Політнаросвіти Ніжинщини від 15 червня 1921 р., ч. 3.). Нарешті 29 червня 1921 р. комісія Повітнаросвіти Ніжинщини ухвалила визнати необхідним приєднання робітничого факультету до Ніжинського ІНО (повітнаркомом від 29 червня 1921 р., протокол ч. 6.). Стосовно умов злиття, то 27 липня 1921 р. комісією Губпрофосу було вирішено, що Ніжинський робітфак з 1 липня того ж року має бути приєднаний до Ніжинського ІНО на автономних засадах [5, арк. 7]. Проте 1922 р. постановою Укрголовпрофосвіти даний факультет було вирішено реорганізувати у робселькурси. Останні функціонували з 27 січня по 27 травня 1922 р. [2, 15 арк.].

Як уже зазначалося, завдання якнайшвидшої пролетаризації вузів викликало необхідність масової організації весною 1921 р. 12 робітничих факультетів. Поліпшення матеріальної бази та навчально-виховного процесу призвело до того, що уже в 1923 р. на Україні існувало 17 робітничих факультетів, в тому числі і Ніжинський [19, с. 176–180]. У 1923 р. ОПБ, Окрпартком, Окр ІНО після численних обстежень порушили клопотання

перед Укрголовпрофосвітою про реорганізацію робітфаку і прилучення його до ІНО. Потім з цією ж метою до Харкова був відряджений декан цього факультету М.П. Данчевський. Укрглавпрофос, розглянувши матеріали, прийняв рішення затвердити постанови партійних, професійних та державних установ Ніжина та Чернігівщини, і з 27 червня 1923 р. при Ніжинському ІНО почав працювати робітфак, а 1 вересня того ж року на ньому розпочалося навчання [1, арк. 56].

Слід відмітити, що до 1933 р. особливих змін в структурі факультету не було. З 1 січня 1933 р. при Ніжинському інституті професійної освіти відкрилося 5 робітфаків, один денний, та 4 районних; останні організовувалися в райцентрах тих регіонів, що були прикріплені до інституту [6, арк. 688].

Характеризуючи навчально-виховний процес, слід зазначити, що після того, як 31 вересня 1921 р. робітничий факультет повністю відновив свою діяльність, на перший триместр було зараховано 12 вільних, 64 дійсних та 10 випадкових слухачів (загальна кількість – 86 студентів). Щодо випадкових слухачів, то це були особи, що одноразово щоденно відвідували факультет за наказом як ректора, так і інших адміністративних осіб.

Всі 86 студентів належали виключно до пролетарських мас і були зараховані до складу слухачів згідно з наказом директорів. До кінця грудня 1921 р. на факультеті залишилося вільних 9; дійсних 56; випадкових 10 (всього 75) студентів [9, арк. 21].

В наступні роки, завдяки поліпшенню матеріальних умов та удосконаленню навчального процесу, було помітне кількісне зростання студентської аудиторії на даному факультеті. Наприклад, склад студентів на факультеті станом на 1 вересня 1924 р. за курсами та триместрами розподілився наступним чином: на I-му курсі нараховувалось 60, на двох рівнобіжних триместрах II курсу («А» – 34, та «Б» – 17) всього навчалось 111 студентів. Третього курсу не було, оскільки навчання тривало 2 роки [8, арк. 15].

Таблиця 1.

Кількісний склад студентів робітничого факультету на 1927/27 навчальний рік

Факультет	Робітничий факультет					
	Курс	I	II	III	IV	Разом
1. Було в списках на 1926 – 27 рік без прийому	5	53	46	-	-	104
2. Зараховано при прийомі на 1926 – 27 рік	67	-	-	-	-	67
3. З зарахованими студентами на початок року було	72	53	46	-	-	67
4. На кінець року є	67	50	44	-	-	171
5. З них переведено на старші курси	67	45	33	-	-	164
6. Залишено на наступний рік	-	6	11	-	-	16
7. Всього вибуло	5	3	2	-	-	10

Рух студентів протягом 1926/ 27 академічного року можна прослідкувати з таблиці 1. Дана статистика свідчить про те, що відбувалося кількісне зростання слухачької аудиторії: до прийому в 1926–27 н. р. у списках нараховувалось 104 студенти, а на кінець цього н. р., враховуючи прийом, загальне число студентів зросло до 171 особи [3, арк. 21]. Розподіл студентів робітничо-селянського факультету за курсами на початок 1927/28 учбового року найкраще демонструє таблиця 2. За її даними помітною є перевага чоловічої статі в загальній кількості студентів (78,8%), жінки відповідно становили 21,2%. Крім цього, спостерігається невелике збільшення студентського контингенту (див. таблицю 3). Найбільш помітно зросла кількість студентів у 1930/ 31 навчальному році [4, арк. 18].

Таблиця 2.

Розподіл студентів робітничо-селянського факультету за курсами на початок 1927/28 навчального року

Курси	I		II		III		IV	Разом	
	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.	-	Чол.	Жін.
Робітничо – селянський факультет	47	16	59	11	39	12	-	145	39
Всього	63		70		51		-	184	

Щодо національного складу слухачів робітничо-селянського факультету, то більшість його становили українці, і їх кількість постійно збільшувалась: на 1923–24 н. р. – 37 (63,8 % від загального складу аудиторії), на 1925–26 н. р. серед 105 студентів українців налічувалось 73 (70%), на 1928–29 н. р. – 158 чоловік (77%). Євреїв у 1923–1924 н. р. налічувалось 15 чол. (26%), на 1925–26 н. р. – 16 чол. (14%), на 1928–1929 н. р. їх нараховувалось вже 21 чол. (10%). Кількість росіян на 1923–1924 н. р. становила 7% (4 чол.), на 1925–26 н. р. – 14%, (15 чол.), на 1928–29 н. р. – 9% (19 чол.).

Таблиця 3.

Зміни в чисельному складі студентів робітничого факультету 1928–1931 рр.

Роки	1928/29 навчальний рік			
	I	II	III	IV
Курс				
Всього на кожному курсі	77	66	62	-
Разом	205			
Роки	1930 – 31 навчальний рік			
	I к.	II к.	III к.	-
Курс				
Всього на кожному курсі	98	73	60	-
Разом	231			

За соціальним походженням студенти робітничого факультету були переважно вихідцями з робітничо-селянського середовища. Підтвердженням тому є дані, наведені в таблиці 4. Найбільш чисельною соціальною групою студентів були селяни: їх частка ніколи не була меншою за 40%. Дещо менше було вихідців з робітничого класу, але і їх відсоток не опускався нижче за 30%.

Таблиця 4.

Розподіл за соціальним походженням студентів робітничого факультету при Ніжинському ІНО

Рік.	Селян у %	Робітників	Службовців	Всього
1923–1924 н. р.	59 (50%)	38 (34%)	7 (6,3%)	111
1925–1926 н. р.	58 (55 %)	37 (35%)	9 (8 %)	105
1926–1927 н. р.	40 (58 %)	26 (38 %)	3 (4%)	69
1928–1929 н. р.	134 (65%)	64 (31%)	7 (4%)	205

Громадсько-політичне життя в Ніжинському інституті народної освіти кипіло. Його активістами завжди були студенти робітничого факультету, адже найбільше членів комуністичної партії навчалося саме тут (див. діаграму 1). Незважаючи на те, що кількість членів КП(б)У постійно зростала, відсоток позапартійних завжди був високим: на 1923–22 н. р. налічувалося 48 безпартійних (43,2%), на 1926–1927 н. р. – 15 (21%), на 1928–1929 н. р. – 112 (54%). Також існував потужний комсомольський осередок: 48 чол. у 1923–1924 н. р., 35 членів комсомолу у 1928–1929 н. р.

Побутові умови студентів цього факультету в перші роки його існування були дуже складними, про що яскраво свідчить відозва ректора ІНО О.О. Карпеки до Окрвиконкому від 12 жовтня 1923 р., в якій зазначається: «Общежитие рабфака в настоящий момент, когда мы не имеем еще денег на его оборудование, находится в ужасном положении – нет света, нет мебели, нет исправных печей и прочего. Наступают холода и дальше существовать в таком общежитии не представляется возможности».

Для поліпшення матеріального становища робітфаківців вживались найрізноманітніші заходи. На першому місці були «тижні допомоги». Вони проводилися в окружному масштабі. Крім грошової допомоги збирались різні речі (чорнило, підшви, мило, махорка тощо). Ніжинський Держмаслозавод відпускав по 10–15 пудів масла на рік для факультету.

Студенти на той час були робітничою силою, адже трудова повинність стояла на першому місці, і на неї витрачалося куди більше часу, ніж на самі академічні заняття. Кожного ранку весною, перш ніж йти на лекції, студентам треба було поспішати на город чи поле. Ось як про це згадував колишній студент робітничого факультету Г.М. Носач: «О 5 годині ранку, коли в більшості місто спить непробудним сном, ви чуєте бадьору пісню, у ранковім сьйві – то робітфаківці з сапами та лопатами йдуть працювати на город. Незчуєшся як надійде 8 година, тоді кидай роботу і поспішай на лекції. І ви бачите, як через кілька хвилин ті робітфаківці, що йшли з лопатою та граблями, поспішно йдуть з книжками здобувати знання, обід: Ану, хлопці вбирайтеся – гукає голосно завгосп. – Що трапилось? – Нічого особливого. Треба знову йти пиляти і викорчовувати дерева, щоб було чим взимку печі палити. І знову наші робітфаківці зі своєю «зброєю» потягнулися на роботу. Закінчили цю роботу – інша настала. Треба носити на кухню воду, бо завтра не поспідаєш. І отак кожного дня, важко перелічити всю роботу, яку переводив тоді кожен студент. Багато було витрачено зусиль та

Діаграма 1. Партійна приналежність студентів робітничого факультету.

енергії місцевих органів на поліпшення матеріального стану робітфаківців. Немало праці поклали і самі робітфаківці на збудування пролетарської установи» [13, с. 4].

Стосовно характеристики навчально-виховного процесу, слід відзначити, що у 1926 р. були введені нові правила вступу до інститутів, технікумів та робітфаків. Згідно з ними до вступних іспитів на робітфак допускалися особи віком від 20 до 35 років, що пропрацювали на промисловості або сільському господарстві не менш як 3 роки. Виняток був можливий тільки для активних громадсько-політичних та військових робітників зі стажем не менш як 4 роки. Діяли посвідчення про відрядження, що видавалися відповідними організаціями, для вступу на робітфак з візою окружної приймальної комісії. Вони подавалися до приймальних комісій [14, с. 3].

З початку заснування на факультеті працювали педагоги: Микола Прокопович Данчевський, викладач історії України; Микола Олександрович Дашкевич, викладач правознавства; Сергій Мініч Ніконов, викладач російської літератури та мови; Алевтина Петрівна Берковська, викладач ботаніки та зоології; Михайло Федорович Леозін, викладач геології; Ніна Миколаївна Глагольєва, викладач історії Сходу; Петро Фадейович Герасименко, викладач математики; викладачі фізики Тимофій Якович Ращуківський, Олена Дмитрівна Замислова, Генріх Вікентійович Чернявський, Мойсей Сименович Кармінський. Тут також працювали Валерія Адальбертівна Забрал – викладач математики; Олександр Васильович Ясницький – викладач української мови; Олександр Сергійович Грузинський – викладач української літератури; Олена Павлівна Бондаренко – викладач фізичної географії, країнознавства, біології; Микола Миколайович Барнейчик-Севастьянов – викладач форми державності та українського права; Олександр Степанович Случевський – викладач української літератури; Катерина Андріївна Павловська – викладач німецької мови; Віталій Григорович Павлівський – викладач історії Греції та

Риму; Василь Васильович Кукаркін – викладач історії Середніх віків; Ольга Олександрівна Гршмайло – викладач французької мови; Федір Данилович Проценко – викладач співів та хорової організації [7, арк. 21].

Керівництво робітничим факультетом, що існував при Ніжинському інституті народної освіти, від 31 жовтня 1920 р. здійснювалося Миколою Проковичем Данчевським. На цю посаду 1 вересня 1925 р. розпорядженням Головопрофосвіти був призначений Василь Васильович Кукаркін. Невдовзі, 1 жовтня 1928 р., його змінив Іван Іванович Олександрович [10, арк. 250].

На початку 20-х років ХХ ст. відбувалося вдосконалення структури підготовки майбутніх учителів: створення вищих навчальних закладів – педагогічних технікумів та інститутів народної освіти. Робітничі факультети, що існували при них, стали однією з форм навчання для дорослих. З часом радянська влада змогла їх перетворити на знаряддя пролетаризації вузів. Це ми можемо побачити на прикладі робітничого факультету, що існував при Ніжинському інституті народної освіти. Його студентами були вихідці з робітничо-селянського середовища, що мали активну громадсько-політичну позицію. Кількісний склад партійців та комсомольців постійно збільшувався. Крім цього студенти робітничо-селянського факультету брали активну участь в громадському житті, слухняно виконуючи настанови влади. Викладачі також повною мірою залежали від настроїв уряду та партії, що завжди впливало на навчально-виховний процес.

ПОСИЛАННЯ

1. Відділ забезпечення та збереження документів Чернігівського обласного архіву в м. Ніжині (далі – ВЗЗДАЧОН) ф. Р-6121, оп. 1, спр. 88. План роботи правління Ніжинського інституту народної освіти на 1925 р., 62 арк.
2. ВЗЗДАЧОН, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 141. Дело о реорганизации Нежинского ИНО, 62 арк.
3. ВЗЗДАЧОН, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 121. Годовой отчет Нежинского ИНО за 1926/27 учебный год, 52 арк.
4. ВЗЗДАЧОН, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 122. Годовые отчеты за 1927/28, 1928/29 года, 78 арк.
5. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р-674, оп. 1, спр. 68. Список педагогического состава и отчет о деятельности Нежинского ИНО с 1.1. до 31.12.1922 года, 24 арк.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО), ф. Р 166, оп. 5, спр. 568. Матеріали про стан та роботу інститутів народної освіти на Україні (протоколи, звіти, доповідні учбові плани та програми), 896 арк.
7. ЦДАВО, ф. Р-166, оп. 1, спр. 826. Матеріали про роботу вищих учбових закладів міст: Глухова, Чернігова, Ніжина, Чернігівської губернії (протоколи, статuti, звіти, доповідні записки, учбові плани, програми, листування, кошториси, списки викладачів і студентів), 326 арк.
8. ЦДАВО, ф. Р-166, оп. 2, спр. 1101. Отчет Губкомисии Нежинского ИНО, 275 арк.
9. ЦДАВО, ф. Р-166, оп. 1, спр. 826. Матеріали про роботу вищих учбових закладів міст: Глухова, Чернігова, Ніжина, Чернігівської губернії (протоколи, статuti, звіти, доповідні записки, учбові плани, програми, листування, кошториси, списки викладачів і студентів), 326 арк.
10. ЦДАВО, ф. Р-166, оп. 5, спр. 567. Матеріали про стан та роботу інститутів народної освіти на Україні (протоколи, звіти, доповідні учбові плани та програми), 1114 арк.
11. ЦДАВО, ф. Р-166, оп. 4, спр. 640. Пояснювальна записка до учбового плану, звіти та доповідні записки Ніжинського інституту народної освіти, 450 арк.
12. Майборода В.К. Становлення і розвиток системи вищої педагогічної освіти на Україні (1917–1928 рр.) // Вища і середня пе-

дагогічна освіта. – 1991. – Вип. 15. – С. 112–117.

13. Носач Г.В. Перші кроки Ніжинського робітфаку (Спогади) // Нове село. – 1929. – 18 лютого (№ 385). – С. 4.

14. Правила вступу до інститутів, технікумів, робітфаків та профшкіл на 1926–27 навчальний рік // Нове село. – 1926. – 14 липня, № 53(70). – С. 3.

15. Сігаєва Л.Є. Розвиток освіти дорослих в Україні (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) / Л.Є. Сігаєва / – К.: ЕКМО, 2010. – 420 с.

16. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.

17. Тарнавська С. Робітничі факультети УСРР як історико-педагогічна проблема на сторінках часопису «Путь просвещения» (1922–1926 рр.) / С. Тарнавська // Вісник Книжкової палати. – 2016. – № 9. – С. 30–34.

18. Шевченко В. Так гартувалась інтелігенція / В. Шевченко // Під прапором Леніна. – 1967. – 10 лютого (№ 2). – С. 4.

19. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні у 1921–1925 роках / Г.М. Шевчук. – К., 1963 р. – 432 с.

Рой С.В. Рабоче-крестьянский факультет при Нежинском институте народного образования: особенности возникновения и функционирования в течение 1920–1930 гг.

В статье охарактеризованы основные особенности возникновения и функционирования рабоче-крестьянского факультета Нежинского ИНО, структурные преобразования, проанализированы студенческий и преподавательский состав.

Ключевые слова: рабоче-крестьянский факультет, Нежинский институт народного образования, вечерний народный университет имени Т. Шевченка.

Roy S.V. Workers 'and peasants' faculty at the Nizhyn institute of public education: the features of the emergence and functioning during 1920–1930

The article describes the main features of the origin and functioning of the worker-peasant faculty of the Nizhyn IPE, structural transformations, as well as the student and teaching staff.

Key words: worker-peasant faculty, Nizhyn institute of public education, evening folk university named after T. Shevchenko.

27.02.2018 р.

УДК 327.8:303.4(477)

Ю.О. Лебедєва

ПОЛІТИЗАЦІЯ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглянуто занепад українознавчих досліджень, в тому числі державницького спрямування. Доведено, що робота українських науковців з приходом радянської влади все більше ускладнювалася. Проаналізовано суперечливий і широкомасштабний процес революційних перемін та ідеологізації всіх сфер суспільного життя, включаючи освіту, науку і культуру. Обґрунтовано, що започаткований в добу Української революції, УНР та Української держави курс на національно-духовне відродження українського народу, на розгортання українознавчих досліджень і запровадження українознавства в усі ланки освітніх установ фактично був перерваний.

Ключові слова: українознавство, радянська ідеологія, політика українізації, Михайло Грушевський, державотворчі дослідження.

Двадцять – тридцять роки ХХ ст. пов'язані із затуханням Української революції, насадженням більшовицького тоталітарного режиму на території Східної України,